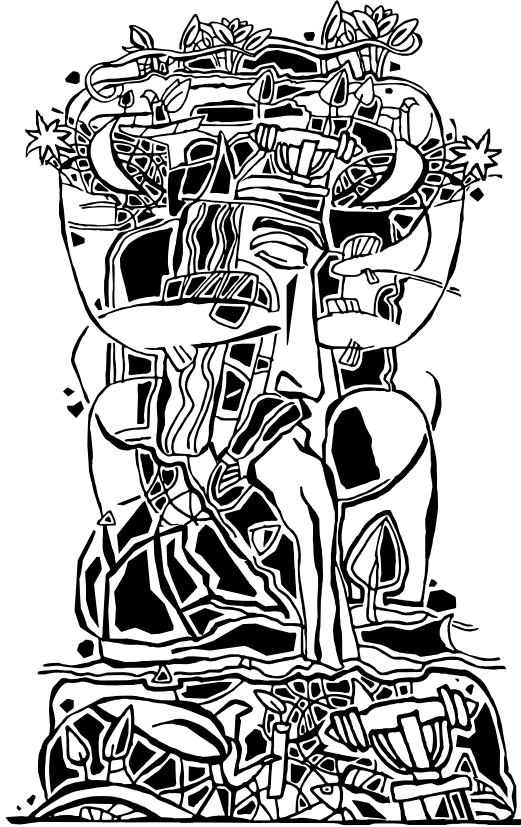

IV. KONFERENCIJŲ APŽVALGOS IR KNYGŲ RECENZIJOS

Adomas Matuliauskas. Šilkografijos darbų ciklas „Vilniaus kalnų ir piliakalnių sakmės“
11. „Rokantiškių piliakalnis“, šilkografija, (S/1), 2017, formatas 17 × 27 cm

Lietuvos inteligentijos keliai ir klystkeliai

Šių metų spalio 10 dieną Lietuvos kultūros tyrimų institute įvyko šio instituto Šiuolaikinės kultūros skyriaus organizuota respublikinė konferencija „**Viešieji intelektualai, „pilkieji“ inteligentai ir (iš)gyvenimo strategijos**“, kurioje dalyvavo Vilniaus ir Kauno universitetų, Lietuvos istorijos instituto, kitų šalies mokslo ir mokymo įstaigų atstovai. Per konferenciją Romas Juzefovičius (LKTI) perskaitė pranešimą tema „Vilniaus mokslininkai sovietmečio pradžioje: transformacijos ir adaptacijos įvertinimo metodikos“, Rasa Čepaitienė (LII) – „Aukštojo mokslo reforma (-os) ir lietuvių inteligentija: lyderystė, prisitaikymas, pasyvumas, Rita Repšienė (LKTI) – „Viešieji intelektualai, kritiškumo metamorfozės ir „nykstančių galių“ pavojai“, Aurimas Švedas (VU) – „Moteris intelektualė kraštutinių amžiuje Vidurio Europos paribyje“, Tomas Kavaliauskas (VDU) – „Intelektualas-disidentas totalitarizmo ir demokratijos sąlygomis“, Stanislovas Juknevičius (LKTI) – „Gyvenimo pagunda: kūrybinės inteligentijos mentalitetų bruožai“, Aurelija Mykolaitytė (LKTI) – „(Po) sovietinio rašytojo savivoka. E. Mieželaičio „Nereikalingas žmogus. Akcentai“, Vilius Ivanauskas (LII) – „Sovietmečio inteligentija Lietuvoje: tarp prisitaikymo ir etniškumo mobilizacijos (rašytojų atvejis)“, Vykintas Vaitkevičius (VU) – „Rytų Europos šalių disidentinis judėjimas: nauja mokslinė iniciatyva ir lūkesčiai“, Saulius Grybauskas (LII) – „Šiandienos „savilaida“: buvusių tarybinių veikėjų atsiminimų pasakojimai sau ir draugams“, Ieva Pleikienė (VDA

Dailėtyros institutas) – „Kūrybinio identiteto strategavimas: kaip būti pripažintam ir išlikti savimi. Rimtauto Gibavičiaus (1935–1993) atvejis“, Vytautas Rubavičius (LKTI) – „Menininkas avangardistas tarybmečiu: laisvos kūrybos zona“. Įvyko trys konferencijos sesijos. Žemiau pateikiame po vieną per kiekvieną sesiją skaityto pranešimo santrauką, gerai atsispindinčią konferencijos metu nagrinėtos problematikos aprėptį ir specifiką.

Romualdo Juzefovičiaus pranešime „**Vilniaus mokslininkai sovietmečio pradžioje: transformacijų ir adaptacijos įvertinimo problematika**“ buvo pažymėta, kad šių dienų mokslinėje spaudoje skelbiama vis daugiau svarbių biografinių duomenų apie tų XX a. Lietuvos mokslininkų veiklą ir mokslinį palikimą, kurie sovietmečiu nebuvo viešinami. Taip pat publikuojami informatyvūs egodokumentai ir kiti šaltiniai, iš dalies atskleistos svarbios intelektualinio ir kultūrinio pasipriešinimo sovietinimui formos, tačiau viso to dar nepakanka istorinių faktų ir reiškinių sisteminimui ir analizei plėtoti. Išskirtini bendrieji ir specifiniai mokslo sričių sovietinio institucionalizavimo analizės aspektai: mokslo „kolektyvizacijos“ ypatumai, formalios ir neformalios mokslininkų konsolidacijos prielaidos, mokslo organizavimo modelio formavimo galimybės, bendrieji ir specifiniai atskirų mokslo sričių ideologizavimo ir politizavimo bruožai, mokslininkų elgsenos dvilypumo formos, mokslininkų kultūrinės veiklos ir kūrybos socialumas, daugiakultūrinio Vilniaus akademinės

raiškos pokyčiai. Sovietmečio pradžioje Lietuvos akademinis elitas buvo telkiamas Vilniuje, čia dar iki okupacijos prasidėjo esminės studijų ir mokslo pertvarkos, kurios, siekiant visapusiško ir tarpdisciplininio šio proceso padarinių įvertinimo, turėtų būti analizuojamos siejant tai su mokslo sovietiniu institucionalizavimu Baltijos ir kitose kaimyninėse šalyse.

Aurelija Mykolaitytė pranešime „(Po)sovietinio rašytojo savivoka. E. Mieželaičio „Nereikalingas žmogus. Akcentai““ siekė įsigilinti į Eduardo Mieželaičio atsiminimus „Nereikalingas žmogus. Akcentai“ (2003) kaip bandymą suformuoti naują savo įvaizdį. Atsiminimai suvokiami ne kaip dokumentas, o kaip savivokos reprezentacija, tam tikra savęs portretavimo poetika. Daug dėmesio pranešime skiriama dramaturginėms savo veiklos pateikimo problemoms, kurias sociologas Ervingas Goffmanas susiejo su įspūdžio valdymu.

Pranešėjos manymu, iš kitų to meto autobiografijų ir dienoraščių – M. Martinaičio, V. Kubiliaus, A. Bernoto – Mieželaičio tekstas visiškai išsiskiria vengimu kalbėti apie baimę, prisitaikymą, konformizmą. Autoriui rūpėjo atskleisti ne žmogišką „aš“, galintį būti silpnu, pažeidžiamu, o socializuotą „aš“. Egzistencinės problemos taip ir lieka už teksto ribų, neapmąstytos. E. Mieželaičio kuriamas toks įvaizdis, tarsi rašytojo visiškai nebūtų palietusi sovietinė sistema, o jis pats nebūtų tapęs ideologijos sklaidėju. Politinis lūžis šiam autoriui reiškė, kad „iš kairės į dešinę pasisuko ir visas gyvenimas“.

Vis dėlto, pasak atsiminimų parengėjo V. Sventicko, „būtų pagrindo abejoti, ar, ką nors tvirtindamas, jis tikrai taip manė

kaip žmogus“. Teksto dviprasmiškumą išduoda tokia E. Mieželaičio ištarmė, kurią jis taikė tarsi ir sau, tarsi ir kitiems, dar tik ateinantiems į literatūrą: „Literatūra, tarnaujanti trumpalaikiams konjunktūriniam interesams, pasmerkta žlugti kartu su tų konjunktūrinių struktūrų dariniais – turiu neblogą patirtį ir turiu teisę patarti: būkite atsargesni, kolegos, su visokio pobūdžio konjunktūromis, jos visos vienodos ir reikalauja tik vieno – aklo atsidavimo ir paklusnaus tarnavimo, o kai jos žlunga, iš poeto lieka tik tuščia vieta ir nieko daugiau.“

Šie žodžiai liudytų, kad poetas tarsi aiškiai suvokė ideologijų pragaištingumą, kita vertus, žvilgsnis į savo kūrybą taip ir lieka nekritiškas: „Aš suradau savo paties taką, vedantį mane į magistralinį humanizmo kelią.“ Taigi bet koks galimas atsivėrimas iš karto nuslopinamas savigynos gestais: norima atrodyti išdidžiam, atsilaukiam prieš ideologinį spaudimą.

Vienas iš E. Goffmano taikytų terminų ypač tinka E. Mieželaičio atsiminimams: „idealizuotas įspūdis“. Poeto prisiminimuose kuriamas (po)sovietinio rašytojo paveikslas, kuris turėtų įtikti jau naujai auditorijai. „Aš“ samprata permąstoma reaguojant į pakitusią istorinę situaciją ir jos stereotipus, rašoma stengiantis įtvirtinti save kaip autorių, svarbų lietuvių literatūros istorijai. Tai gynybinė taktika, naudojama siekiant išsaugoti buvusį prestižą. Visai kitas klausimas, kiek ji paveiki.

Vytautas Rubavičius savo pranešimą „Menininkas avangardistas tarybmečiu: laisvos kūrybos zona“ perskyrė į dvi dalis: pirmojoje išskleidė keletą teorinio pobūdžio įžvalgų, susijusių su atminties ir prisiminimo moraliniu bei etiniu aspektu,

o antroje, prisimindamas kai kurias savo gyvenimo „detales“, aiškinosi menininko avangardisto gyvenimo būdo bruožus, padėjusius jam kurti ir palaikyti tam tikrą laisvos kūrybos zoną. Pirmiausia buvo aptariami tarybmečio ar sovietmečio tyrinėjimai, pastebint, kad žodis „sovietmetis“ stokoja išgyvento turinio tiems, kas nesukaupė tokio gyvenimo patirties. Tyrinėtojai tarybmečio tekstus bei atsiminimus interpretuoja-suvokia ne siedami su išgyventa patirtimi, su ano gyvenimo „žaidimo taisyklių“, įvairiuose sluoksniuose plūduriavusių nuostatų bei vertybių nuovoka, o su tam tikromis ideologemomis ar įsitvirtinusiomis „stipriaisiais“ požiūriais į praeities reiškinius, faktus bei menininkų kūrybą.

Buvo paryškinta, kad kolaborantais derėtų laikyti žmones, sąmoningai ėjusius tarnauti okupantams tiems okupavus Lietuvą prieš karą bei pokariu, trėmusius Lietuvos žmones ir žudžiusius partizanus, tačiau jau daug atsargiau reikėtų taikyti tą sąvoką sąmoningai karjeros laiptais kopusiai po karo gimusių kartai. Vaikai jau auga jiems normaliomis sąlygomis, o tokių dauguma visoje Rytų ir Centrinėje Europoje. Pastaruoju metu išleisčiuose jaunesnės kartos tyrinėtojų darbus, kuriuose gilinamasi į Lietuvos rašytojų veiklą okupacijos sąlygomis, krinta į akis cituojami rašytojų ir kitų kūrybinių valdybų ir kitokių organų posėdžių protokolai – jais remiamasi nelyg dokumentiniais paliudijimais. Stokojama suvokimo, kad tie posėdžiai pirmiausia buvo vyksmas, bendravimas institucinėje hierarchinėje socialinėje terpėje, ir nuovokos, kaip tie protokolai buvo rašomi – jie jokiū nėra stenogramos nei tiesioginės kalbos tam tikrų dalių atspaudai.

Buvo užrašomos bendresnės mintys, replikos, o jau vėliau tie protokolai buvo kai kurių rašytojų valdžios žmonių ir „pagerinami“. Pranešėjas ypač išskėlė etinį supratimo ir savipratos dėmenį, teigdamas būtinumą suvokėjui pasitikrinti savo interpretaciją klausimu, o kaip aš pats elgčiausi tokiomis įsivaizduojamomis aplinkybėmis ir ar aš deramai tas aplinkybes įsivaizduoju. Buvo išskleistas Micheles' io Foucault *par-rhesia* supratimas, taip pat kai kurie Paulio Ricoeuro prisiminimo etikos aspektai. Prisimindamas kai kuriuos tarybmečio meninio ir kultūrinio gyvenimo aspektus, Rubavičius paryškino, kad valdžia menininkams teikė didelę ideologinę reikšmę, nes menas buvo laikomas paveikiausiu ideologinio indoktrinavimo instrumentu. Šiuo metu tą funkciją perėmė rinkodarą, kurios vergovėn atsidavė ir visi menai. Tad savaime sunyko ir meno bei menininko statusas. Tačiau dalis menininkų kūrė savas laisvos kūrybos zonas pagal tam tikrą menininko modernisto įvaizdį, kuriuo buvo grindžiamas ir gyvenimo būdas. Svarbiausia – nesusisaistyti su Sistema, stengtis išlikti ir kurti jos paribų.

Buvo stengiamasi nesiekti jokios kitos karjeros, o vien meninio pripažinimo. Pranešėjas minėjo keletą išskirtinių tokios gyvenenos pavyzdžių – Vincą Kisarauską, Rimvidą Jankauską (Kampą), Kazė Zimblytę, o kaip ano meto svarbius gyvenimo būdo ir stiliaus aspektus – šokius Dailės institute, Vilniaus universiteto Aktų salėje, jose skambančių *The Beatles* ir *Doors*, taip pat Kęstučio Antanėlio muziką, Olego Zacharenkovo dainavimą („įlipo dvi silkės į obelį“), Medardo Šimelio ir Vytauto Kalinausko studijas.

Daugelis menininkų kaupė gyvenimišką patirtį dirbdami įvairiausių sargų, kūrikų, scenos darbininkų, laborantų ir kitokių darbus. Kaip dviejų skirtingų gyvenimo trajektorijų pavyzdžiai buvo paminėti panevėžiečiai dailininkai Stasys Petrauskas (Bytlas, Bitliakas) ir Stasys Eidrigėvičius. Rubavičius prisiminė priimant į Rašytojų sąjungą nugirstą Liongino Šepečio šnibždesį Alfonsui Maldoniui – „ir šitą jūs priimat į Rašytojų sąjungą...“ Kaip svarbius kūrybinei ir intelektualiai brandai Vilniau topografijos ypatumus išskyrė Brodą ženklinančius „taškus“ – Mokslų akademijos ir Mažvydo bibliotekas, tarp kurių švietė ir gundė „Literatai“, „Neringa“ ir „Rūta“, o ši egzistencinė ašis atsišakojimais siejosi su kitu maršrutu – „Vaiva“, Universiteto biblioteka ir „Žuvėdra“. Baigdamas jis vėl sugrįžo prie prisiminimo hermeneutikos etikos, atkreipdamas dėmesį į dabartinio

kalbėjimo aplinkybes – juk pranešėjo ir klausytojų santykis pirmiausia yra grindžiamas pasitikėjimu – tikima ar nelabai, kad pranešėjas atvirai kalba atsimenamus dalykus, pasitikima ar nelabai juo kaip liudytoju. Vadinasi, pirminis suvokimo ir bendravimo pagrindas yra etninis. Nuo jo priklauso, kaip bus suvoktas pasakojimas. Esama ir kito etinio aspekto – kaip tie pasakojimai verčia klausytojus atsigržti į save, prisiminti bendrą gyvenimą ar pabandyti įsigyventi į pranešėjo „kailį“, – užbaigė Rubavičius.

Kaip pranešimų turinys, taip ir po jų vykę diskusijos parodė, jog šalies mokslininkai, nepaisydami pažiūrų ir metodologijų įvairovės, sugeba apčiuopti ir profesionaliai išgvildinti reikšmingiausias praeičias ir aktualiausias dabarčias inteligentijos vaidmens besikeičiančiame pasaulyje problemas.

STANISLOVAS JUKNEVIČIUS